

УДК 327.39 (4:420)

Марина Русанова

ОБ'ЄДНАНА ЄВРОПА ЯК «ПРОЄКТ» ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ: ІСТОРІЯ ПИТАННЯ

Стаття присвячена одному з найвідоміших геополітичних проєктів Великої Британії — «Об'єднаним Штатам Європи». Громадська думка Великої Британії завжди була неоднозначною щодо пріоритетності європейського зовнішньополітичного курсу, але в цій країні існує досвідчена і доволі згуртована політична еліта, яка реалістично оцінює національні інтереси і чудово розуміє, що європейська спрямованість обіцяє певні вигоди.

Ключові слова: об'єднана Європа, Європейський Союз, Велика Британія, євроінтеграція.

Постановка проблеми. Найвищим пріоритетом стратегічного курсу України залишається європейська інтеграція. Ця фраза не раз звучала у виступах перших осіб нашої держави. Неодноразово керівництво держави підтверджувало європейську спрямованість політики України. Проте, на жаль, особливо тепер вибір геостратегічної спрямованості України не є остаточно зроблений на користь інтеграції в європейську структуру. Варто відзначити, що ця проблема існує не тільки в нашій країні. Свій вибір не могли зробити і держави, які стояли біля джерел утворення Європейського Союзу. Європейська політика уряду Великої Британії мала вагомий історичний передумови, спиралася на культурно-ментальні, суспільно-політичні і державно-правові традиції, але Сполучене Королівство увійшло до складу ЄЕС лише з третьої спроби, а саме — в 1973 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У Великій Британії завжди існувала й існує нині досвідчена і доволі згуртована політична еліта, яка реалістично оцінює національні інтереси. Серед прихильників євроінтеграції було багато відомих політиків і вчених. Прем'єр-міністри Великої Британії Вінстон Черчилль і Маргарет Тетчер, відомі вчені Вілл Хаттон і Нейл Фергюсон, Роберт Купер, колишній спеціальний радник Тоні Блера, член дипломатичної служби Великої Британії, а також генеральний директор із зовнішніх і політико-військових питань в Раді Європейського Союзу. Всі вони чудово розуміли, що європейська спрямованість — це майбутнє

Великої Британії, і присвячували цьому питанню свої статті та книги.

Метою статті є засвідчити, що попри неоднозначність громадської думки щодо пріоритетності європейського зовнішньополітичного курсу, наявність досвідченої і доволі згуртованої політичної еліти, яка чудово розуміє, що європейська спрямованість обіцяє певні вигоди, може привести до обрання курсу на європейську інтеграцію.

Виклад основного матеріалу. 9 травня 1946 року під час своєї поїздки до Голландії Вінстон Черчилль виголосив промову, що мала назву «Сполучені Штати Європи». Основна ідея, висловлена лідером британських консерваторів, зводилася до існування для європейських народів тільки однієї розумної перспективи — створення «Сполучених Штатів Європи». У цій промові він також згадав про європейську культурно-політичну єдність, про спільну долю європейських народів, а також про те, що історія Європи — єдина і після потрясіння воєнних років вона має розвиватися в загальному руслі. Черчилль так само висловив упевненість у тому, що майбутнє полягає в спільному здійсненні політики (насамперед, оборонної). «Перед нами стоять дві важливі цілі. Ми маємо відродити процвітання Європи. Європейська цивілізація має відродитися з хаосу, в який її було занурено. І водночас ми маємо об'єднати наш досвід і зусилля, щоби запобігти новим бідам, які загрожують нам» [1, 498].

Швидке створення такого європейського об'єднання було названо Черчиллем «цілком реальною перспективою»: «Я не бачу причин, через які під заступництвом світової організації тут, зрештою, не виростуть Сполучені Штати Європи — як Західної, так і Східної, що об'єднують континент у формі, яка не траплялася раніше з часів падіння Римської імперії, де люди житимуть разом у процвітанні, порядку і мирі» [1, 498]. Не розглядаючи докладно становище окремих держав та їх роль у майбутній Європі, Черчилль все ж наголосив, що деякі країни «традиційно відігравали особливу роль в європейських справах». Наприклад, «Велика Британія, яка разом зі своєю співдружністю націй може стати гарантом стабільності та безпеки Нової Європи» [1, 499].

Цей виступ започаткував пропагандистську кампанію лідера консервативної партії Великої Британії зі створення «Об'єднаної Європи».

Наступний помітний виступ Вінстона Черчилля відбувся вже через кілька місяців. 14 липня 1946 р. у м. Меці він виголосив промову, в якій знову згадав ідею європейського об'єднання. «Чому не може існувати європейське об'єднання, яке б формувало почуття патріотизму і спільної долі у втомлених народів цього стародавнього потужного континенту?» — резюмував Черчилль [1, 497].

Однак найвідомішим проєвропейським виступом колишнього прем'єр-міністра є його промова «Трагедія Європи», яку він виголосив у вересні 1946 р. в Цюриху. В ній Черчилль виступив з ідеєю створення т. зв. «Об'єднаної Європи» з метою протиставлення її Радянському Союзу і ліквідації демократичних і соціалістичних завоювань народів країн Східної Європи об'єднаними зусиллями європейської реакції. «Чому не має існувати європейська група, яка б дала почуття підвищеного патріотизму і спільного громадянства збожеволілим народам цього розбурханого і потужного континенту?» [1, 499].

Основною силою в об'єднаній Європі, на думку Черчилля, має стати Німеччина. Оскільки в пам'яті народів ще свіжі були жахи того часу, коли нацисти намагалися створити об'єднану Європу під керівництвом Німеччини, Черчилль закликав народи в ім'я майбутнього забути про злочини нацизму. «Усі ми маємо повернутися спиною до жаків минулого. Ми маємо спрямувати свій погляд у майбутнє... Європейська сім'я

має вчинити акт віри і забуття всіх злочинів і жаків минулого» [1, 501].

Говорячи про наслідки війни для європейського континенту і можливі перспективи відродження Європи, Черчилль закликав європейські народи до примирення і заявляв, що «від нових нескінченних страждань і від небезпеки остаточної загибелі Європа може бути врятована лише за допомогою акту віри у спільну справу й акту забуття, які б жажливі злодіяння і помилки не робилися в минулому» [1, 500].

Вінстон Черчилль навіть запропонував проєкт майбутніх Об'єднаних Штатів Європи. Структура мала бути такою, щоб економічний рівень кожної держави, яка належить до них, не мав вирішального значення. «Малі країни відіграватимуть у новому об'єднанні не менш питому роль, ніж великі, оскільки авторитет тієї чи іншої країни буде визначатися головню її внеском у спільну справу. Кожна з історично сформованих німецьких земель і кожне з колишніх німецьких князівств, об'єднавшись в єдину федеральну систему на вільній, взаємовигідній основі, займе своє гідне місце серед інших країн співтовариства Сполучених Штатів Європи» [1, 501].

Лідер консерваторів порадив поспішити зі створенням такого європейського устрою. «Зараз ми насолоджуємося перепочинком від військових зіткнень. Бої припинилися, гармати замовкли, але небезпека того, що вони заговорять з новою силою, далеко ще не минула. Якщо ми дійсно хочемо сформувані Сполучені Штати Європи, то починати потрібно просто зараз» [1,502].

Висловлюючи конкретні пропозиції щодо створення об'єднаної Європи, Черчилль зазначив: «Наша основна мета, як і раніше, полягає в подальшій побудові і зміцненні ООН, і саме під егідою цієї всесвітньої організації ми повинні будемо розпочати відтворення європейської сім'ї народів у вигляді тієї регіональної структури, яку пропонується назвати Сполученими Штатами Європи» [1, 503].

Першим кроком на цьому шляху, на думку Черчилля, мало стати започаткування Ради Європи. Його навіть не лякала думка, що не всі європейські держави одразу виявлять готовність вступити до нового співтовариства. Він запропонував створити його зі складу тих країн, що висловлять таку готовність. Очолити роботу зі створення нової

європейської федерації державний діяч запропонував зовсім не Великій Британії, а Франції і Німеччині. «У цій невідкладній роботі Франція і Німеччина мають спільно відігравати провідну роль. Велика Британія, Британська співдружність націй, Америка і Радянська Росія (а я хотів би сподіватися на її участь у нашому проєкті, бо в цьому разі можна було б і справді розраховувати на надійний успіх) мають стати партнерами і поручителями в будівництві нової Європи і надалі захищати її право на мирне існування і процвітання». [1, 503]

Прагнення Черчилля створити об'єднану Європу легко пояснити. Усі думки цього великого англійця завжди були спрямовані на відродження могутності та величі Великої Британії. На думку Черчилля, спираючись на міць Британської імперії і на підтримку об'єднаної Європи, Англія могла б на рівних зі США підставах виступати на світовій арені. Через це він так відчайдушно й обстоював думку про необхідність консолідації європейських країн і торкався у своїх виступах різних аспектів європейської взаємодії. Саме «Об'єднана Європа» мала виступати опорою для Англії в її відносинах зі Сполученими Штатами і тим самим сприяти відновленню колишніх позицій англійської імперії. Проте, незважаючи на мотиви, якими керувався лідер консерваторів, він задав напрям руху європейському геостратегічному векторові британської політики. Надалі створення «Єдиної Європи» стало однією з основних зовнішньополітичних доктрин Великої Британії.

Однак із приходом до влади «залізної леді» британської політики — Маргарет Тетчер у проєвропейський зовнішньополітичний курс Великої Британії були внесені корективи. У своїй праці «Шлях до влади» прем'єр-міністерка поставила під сумнів заклики Черчилля приєднатися до Європи.

Досліджуючи вислови сера Вінстона, Тетчер дійшла висновків, що слова лідера консерваторів допускають різні трактування. Справді, Черчилль неодноразово з натхненням розписував перспективи європейського об'єднання. Проте коли він запропонував структуру безпеки майбутнього світу, то чомусь розділив на різні регіональні організації Об'єднану Європу і Британську співдружність. Тетчер була впевнена, що навіть у найсміливіших своїх пророцтвах Черчилль, схоже, не бачив Великої Британію

складовою частиною Сполучених Штатів Європи, хоча і вважав, що вона має заохочувати і підтримувати їх [2, 393].

У своїй праці Маргарет Тетчер пояснила європейську спрямованість політики не тільки Черчилля, а й наступних керівників консервативної партії. Усі прагнення лідерів консервативної партії домогтися об'єднання з Європою пов'язані лише з тим, що під час Суецької кризи більшість британських політиків дійшла висновку: «Велика Британія не може більше покладатися на Сполучені Штати і, зважаючи на зниження політичного значення Співдружності, їй необхідно приєднатися до Європейського загального ринку, або, точніше, до Європейського економічного співтовариства (ЄЕС)» [2, 394].

Маргарет Тетчер так само зазначала, що федеративна наддержава, якою є об'єднана Європа, не потрібна Великій Британії. Вхідження до складу більшого державного утворення, тобто Європи, не зміцнює авторитет Британії і зовсім не підходить їй. Насамперед тому, що інтереси Великої Британії не повністю збігаються з інтересами інших країн Європи. «Велика Британія справді “інша”. Британська економіка та геополітичні інтереси унікальні і в унікальний спосіб відрізняються від європейських. Не бачити цього і шукати найменший спільний європейський знаменник — глибока помилка» [2, 397].

Так само Тетчер висловлювала сумнів, що Європа є сильним і впливовим гравцем на міжнародній арені. «Украй сумнівно, щоб Європу, коли вона висловлює єдину думку (в чому нас частенько намагаються переконати), хтось реально слухав. Репутація Європи як гравця на міжнародній арені незavidна. Це — “колос на глиняних ногах, чиї відчайдушні спроби добитися серйозного ставлення до себе викликають сміх”». Тетчер була невдоволена всім: слабкою валютою, інертною, негнучкою економікою, яка значною мірою спирається на прихований протекціонізм, що поступово скорочується, населенням, що старіє, і, за винятком Великої Британії, — збройними силами, які не можна назвати такими, що вражають. Останнє, чим докорила Європі Тетчер, — це дипломатія, яка не має системи, знову-таки, за винятком Великої Британії. Єдиним позитивним аргументом на користь створення «європейської федерації», який бачила Маргарет Тетчер, був загальноєвропейський ринок.

Основний висновок «залізної леді» був такий: заради сумнівної вигоди загальноєвропейського ринку Великій Британії зовсім не варто у всьому прагнути дійти згоди з партнерами по Європейському Союзу і робити європейський вектор у політиці основним [2, 398–409].

Фактично це було початком «антиєвропейського» напрямку в британській політиці. Своє максимальне вираження він знайшов у зверненні британських консерваторів, яке дістало назву «Повернемо владу Британії, Вестмінстеру і вам». Приводом для створення цього документа став запропонований проєкт Євроконституції.

У документі проголошувалося, що проєкт конституції, представлений Конвентом, відображає інтереси брюссельської еліти і підриває законодавчу владу національних парламентів. «Це основа для законотворчості, а не конституція гольф-клубу, як обіцяв нам міністр закордонних справ Джек Стро» [19]. Інша претензія британських консерваторів щодо конституційного проєкту полягала в тому, ступінь впливу європейських судів на політичне життя національних держав занадто високий. Обурення спричинила також ст. III проєкту конституції, де проголошувалося, що Альянс сприятиме розвитку Європи на базі соціально орієнтованої ринкової економіки [3]. Отже, неоконсервативні принципи відкидаються априорі, що викликає роздратування у торі, які пророкували «соціалістичній Європі» низьке зростання економіки і високий рівень безробіття. Британські консерватори критикують соціалістичну природу конституції, заявляючи, що європейська хартія основних прав сприяє поширенню таких принципів, як право на страйк. «Це право, — стверджують вони, — ніколи не було частиною британського закону, навіть при найодіозніших соціалістичних урядах. Хартія суперечить нашому трудовому законодавству, яке робило нашу економіку конкурентоспроможною» [4].

Найважливіший висновок, який зробили британські консерватори, полягав у тому, що цей проєкт становить небезпеку для основоположних принципів неоконсервативної ідеології і Великої Британії загалом. Вони запропонували відмовитися від збільшення ступеня євроінтеграції Британії в Європу. Також політики стверджували, що Велика Британія — не зовсім європейська держава, тому було б нерозумно сліпо

погоджуватися з Європейським Союзом і, приймаючи рішення, орієнтуватися на нього.

Отже, сучасні консерватори були налаштовані дуже скептично щодо ідей «Об'єднаних Штатів Європи», запропонованих у середині ХХ ст. Вінстоном Черчиллем. Та естафету створення концепції «об'єднаної Європи» підхопили лідери й ідеологи лейбористської партії.

27 квітня 2004 р. «The Guardian» опублікувала статтю С. Байєрса, П. Мендельсона та А. Мільбурна, трьох колишніх міністрів лейбористського уряду. Варто зазначити, що саме з ім'ям П. Мендельсона асоціюється проєвропейський курс лейбористського уряду наприкінці 90-х. У статті автори стверджували, що неоконсервативна течія, яка стає мейнстрімом консервативної партії, становить основну загрозу для проєвропейських політиків Британії. «Ми хочемо реформувати Європу, вони хочуть відмовитися від неї, — зазначали відставні міністри. — Вони сприймають європейську зовнішню політику як жарт і вважають, що для Даунінг-стріт значущий лише англосаксонський елемент. Нові лейбористи, навпаки, переконані: в разі якщо Європа відмовиться від військових місій на Балканах і в Африці, надання допомоги палестинській владі, то шанси Америки впоратися з цими проблемами дорівнюють нулю» [4]. Проєвропейські політики переконані, що основні лейбористські цінності — «ідеали толерантності, соціальної справедливості та поваги до прав людини» — знайшли відображення в Європейській конституції.

Одним з ідеологів сучасних лейбористів називають Вілла Хаттона, який ніколи не приховував своєї прихильності до ідеї «Об'єднаної Європи». Наприклад, одна з його статей має назву «Як Європа може врятувати світ». У ній політик висловлює думку, що його опоненти поквапилися скинути з рахунку великих політичних гравців Європейський Союз.

Для Хаттона Європа — не метушлива і допотопна організація, а приклад для всього світу. «Якщо планета проіснує ще одне століття, то решта світу почне вести себе за зразком Європейського Союзу», — така його думка [5]. Велика Британія у своїх геополітичних сценаріях має перш за все робити ставку на відносини з ЄС. Однак свій європейський вибір він аргументує зовсім не геополітичними вигодами, а доцільністю і вигодою для самого англійського

суспільства, а також спільністю наявних суспільних цінностей.

То які ж вигоди обіцяє для Великої Британії європейська спрямованість зовнішньої політики? ЄС для Хаттона — багатосторонній інститут, який відповідає вимогам глобалізації — створенню глобального суспільного продукту. До такого роду «продуктів» він зараховує торгівлю, допомогу, систему охорони здоров'я, навколишнє середовище та безпеку. Тож є дуже важливим поглиблення і розвиток інститутів ЄС і «глибше вкорінення» європейських цінностей з метою гарантій існування «ліберального глобального порядку».

Саме Європа є основним вартувим ліберальних цінностей, на думку ідеолога лейбористів. «Виступаючи як прихильник не м'якого, а жорсткого лібералізму — лібералізму, який відстоює принцип загальної справедливості як головної умови реалізації особистості і готовий вживати жорстких заходів задля втілення своїх принципів, ЄС може дати приклад навіть найкращим представникам американського лібералізму і допомогти їм знову знайти себе», — вважає Вілл Хаттон.

Велика Британія розділяє загальноєвропейські цінності, до яких Хаттон відносить необхідність суспільної підтримки соціальних інститутів, що дають рівні шанси і можливість для самореалізації всіх громадян, національну систему охорони здоров'я, загальну освіту, турботу про пенсіонерів, соціальну житлову політику і систему реабілітації ув'язнених. Усі європейські країни зближує загальна культурно-історична традиція — вони, кожна зі своєю специфікою, пройшли через одні й ті самі стадії суспільно-економічного розвитку: феодалізм, виникнення капіталізму, його затвердження, народження соціалістичних ідей. Через це історично Європі, на думку автора, властива особлива відповідальність заможних верств перед суспільством для забезпечення захисту менш заможних.

А от ставка на «особливі відносини» зі США як на основний зовнішньополітичний орієнтир, з точки зору Хаттона, згубна для британського суспільства. Консерватизм, що взяв гору в США, успішно перешкоджає будь-яким спробам створення суспільного договору, а до того ж в останні 30 років відбувся демонтаж тієї дециди, що було зроблено раніше в соціальній сфері. У ре-

зультаті в США, на думку автора, недорозвинута страхова охорона здоров'я, слабка система перепідготовки кадрів, будується мало державного житла, недостатньо розвинута система реабілітації ув'язнених. В. Хаттон стверджує, що американський консерватизм з його ув'язненням про священну природу права власності і визнанням будь-якої претензії на нього замахом на свободу радикально відпав від основного русла, «мейнстріму» західної традиції. Тож робити ставку на такі відносини і будувати суспільство за таким зразком немає сенсу.

Хаттон запевняє, що всі члени Європейського Союзу стверджують моральні цінності, які можна розділити на три групи. Перша група цінностей стосується капіталізму. Всі члени ЄС хочуть, щоб їхній капіталізм будувався на чесності і справедливості, а не на прагненні до мегаприбутків, що є основою американського капіталізму. Друга група цінностей пов'язана із суспільним договором. Він стверджує, що основою ЄС, як справедливого суспільства, є суспільний договір — це і податки, і надання всім громадянам можливості отримувати медичну допомогу й освіту, і гарантований мінімальний дохід для всіх. А американська бізнес-модель відкидає суспільний договір. Американська бізнес-модель відкрито заявляє, що суспільний договір має забезпечувати лише мінімальні гарантії, що податки як засіб дотримання суспільного договору — це насильство і що суспільний договір обмежує свободу особистості. Це не британський шлях і не шлях Європи, і в цьому погляді Європи й Америки дуже розходяться.

І, нарешті, третя група цінностей пов'язана з громадською сферою. Поняття суспільного в Європі дуже широке. У Європі держава — це «тягловий кінь» суспільства. В основі європейського суспільства лежить ідея плюралізму: в усіх у нас у суспільстві є своя доля, ми можемо дотримуватися різних поглядів, але громадська сфера є тільки там, де є обмін думками та дискусія. В Америці ж поняття громадського більш звужене, що абсолютно неприйнятно для британського світогляду.

Ці три системи цінностей, які є запорукою добробуту країни і суспільства, є так само не тільки загальноєвропейськими, а й британськими цінностями. Отож висновок Хаттона однозначний — саме з об'єднаною Європою майбутнє Великої Британії, і таким має бути дороговказ,

провідний компас британської зовнішньої політики [5].

Висновки. Отже, як бачимо, питання «чи повинен європейський курс зовнішньої політики Великої Британії бути основним» не має однозначної відповіді для британської політичної еліти. Формування концепції «Об'єднаної Європи» почалося після Другої світової війни, коли перед Великою Британією постала низка серйозних проблем, які потребували розв'язання в нових умовах з урахуванням мінливих зовнішніх і внутрішніх обставин. Геополітичні зміни, які сталися після закінчення Другої світової війни, зміна

міжнародного статусу Британії, розкол Європи на два протиборчі табори вимагали побудови нової зовнішньополітичної концепції і грамотної реалізації зовнішньої політики. Тож створення «Об'єднаних Штатів Європи» здалося для британської політичної еліти виходом із ситуації, що склалася. Громадська думка Великої Британії завжди була неоднозначною щодо пріоритетності європейського зовнішньополітичного курсу, але в цій країні існує досвідчена і доволі згуртована політична еліта, яка реалістично оцінює національні інтереси і чудово розуміє, що європейська спрямованість обіцяє певні вигоди.

Список використаних джерел

1. Черчилль У. Мускулы мира. — Москва : Эксмо, 2009. — 528 с.
2. Тэтчер М. Искусство управлять государством. — Москва : Алыгана Паблшер, 2003. — 504 с.
3. European Constitution — a Political Timebomb. Returning Power to Britain. Westminster and You. — L., 2003. — 15 p.
4. Byers S., Mandelson P., Milburn A. All out to seal this treaty. Take on the anti-Europeans and their neo-con Thatcherite politics // The Guardian. — 2004. — 27.04. <http://www.guardian.co.uk/world>
5. Хаттон У. Глобализация: однополярный или многополярный мир? // Россия в глобальной политике. — 2004. — № 4. [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://globalaffairs.ru/>

Марина Русанова

ОБЪЕДИНЕННАЯ ЕВРОПА КАК «ПРОЕКТ» ВЕЛИКОБРИТАНИИ: ИСТОРИЯ ВОПРОСА

Статья посвящена одному из основных геополитических проектов Великобритании — «Объединенным Штатам Европы». Общественная мысль Великобритании всегда была неоднозначной в отношении приоритетности европейского внешнеполитического курса. Но в стране существует политическая элита, которая реалистично оценивает национальные интересы и понимает, что европейская направленность обещает определенные выгоды.

Ключевые слова: объединенная Европа, Европейский Союз, Великобритания, евроинтеграция.

Marina Rusanova

UNITED EUROPE AS A «PROJECT» OF GREAT BRITAIN: THE HISTORY OF THE ISSUE

The article is devoted to one of the main UK geopolitical concepts — «United States of Europe». British public opinion has always been controversial with regard to the priority of European foreign policy. But the country was always a political elite, which realistically assesses the national interest, and understands that the European orientation promises certain benefits.

Key words: United Europe, European Union, Great Britain, European integration.